

PRINCÍPY ZOSTAVOVANIA GLOSÁRA KOLOKÁCIÍ PRE KOLOKAČNÚ DIDAKTIKU

Peter Ďurčo

Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

ĎURČO, Peter: Principles of developing a glossary of collocations for teaching purposes. *Philologia*, vol. XXX n° 2 (2020): 23–36.

Abstrakt: V článku je predstavená koncepcia kolokačnej lexikografie a kolokačnej didaktiky pre študentov nemeckého jazyka. Uvedená koncepcia rieši viaceré problémy. V prvom rade systematicky integruje obchádzanú problematiku ustálených slovných spojení do výučby cudzích jazykov, poskytuje metodiky a návody na prípravu tematicky zameraných lekcií. Prezентuje metodiku zostavovania špecializovaných korpusov, zásady kolokačnej lexikografie, tvorbu tematických lexikálno-kolokačných optím na základe empiricky podložených dát získaných pomocou korpusovolingvistických metód. Ponúka overené a otestované zásady kolokačnej didaktiky s návodmi na tvorbu cvičení.

Kľúčové slová: kolokačná lexikografia, kolokačná didaktika, lexikálno-kolokačné optimum

Abstract: The article presents the concept of collocation lexicography and collocation didactics for German language students. This concept solves several problems. In the first place, it systematically integrates the neglected issue of usual and fixed word combinations into the teaching of foreign languages, provides methodologies and instructions for the preparation of thematically focused lessons. It presents the methodology of compiling specialized corpora, the principles of collocation lexicography, the creation of thematic lexical-collocation optima based on empirically mined data obtained through methods of corpus linguistics. It offers proven and tested principles of collocation didactics with instructions for creating exercises.

Keywords: lexicography of collocations, didactics of collocations, lexical and collocational optimum

ÚVOD

Kolokácie ako špecifický typ ustálených slovných spojení sú na rozdiel od frazeologizmov sémanticky priezračné spojenia, kombinácie ich komponentov sú však v každom jazyku arbitrárne a nepredpovedateľné, takže si ich treba osvojovať ako viacslovné celky. V slovníkoch však nie sú dostatočne zaznamenané a nie sú systematicky integrované do didaktiky vyučovania cudzích jazykov. Aj Annelies Häckiová Buhoferová, hlavná redaktorka kolokačného slovníka nemčiny pre prax (Häcki Buhofer et al. 2014), konštatuje, že kolokácie sú doposiaľ zanedbávanou podoblasťou frazeografie a frazeodidaktiky (Häcki Buhofer 2011, 505). V jednej z novších štúdií o kolokačnej lexikografii uvádza Tamás Kispál aj fakt, že výber kolokátorov pre bázové slová v rôznych slovníkoch je veľmi odlišný a nekorešponduje so zisteniami korpusovej lingvistiky (Kispál 2014, 243). Tento problém je z kontrastívneho hľadiska ešte kritickejší. Podľa maďarskej germanistky Anny Rederovej sú značné deficity tak v oblasti kontrastívnej kolokačnej lexikografie, ako aj v kolokačnej didaktike (Reder 2006). Naše výskumy tiež ukázali naliehavú potrebu riešiť tento problém aj v príprave budúcich učiteľov cudzích jazykov (Hromadová – Šajánková – Ďurčo 2015). Odborníčka na didaktiku nemeckého jazyka Ivica Kolečáni Lenčová poukazuje aj na priepasť medzi úrovňou lingvistického poznania v teórii kolokácií a ich premietnutím sa do didaktickej praxe (Kolečáni Lenčová 2016). Zdá sa, že ide o problém, ktorý sa týka vyučovania jazykov aj v iných krajinách. Slovinská germanistka Brigita Kacjanová píše o kolokáciách v súvislosti s analýzou učebných materiálov v slovinčine ako o hľadanií ihly v kope sena (Kacjan 2016).

Delimitácia kolokácií naráža na dva problémy. Z kvantitatívneho hľadiska je kolokačný potenciál slova otvorený, je ťažké presne stanoviť limity kolokability a lexikálnej distribúcie jednotlivých slov. Frekvencia nie vždy poukazuje na typickosť slovného spojenia, pričom frekvencia kolokátov má graduálnu povahu a možno si ju predstaviť ako istú radiálnu štruktúru s kvantitatívnym centrom a perifériou v rámci pevných, typických, uzuálnych spojení, ale aj voľných slovných spojení. Medzi frekvenciou výskytu a lexikalizovanosťou nefunguje priama úmera. Z kvalitatívneho hľadiska sa kolokácie vymedzujú vágnymi pojmami ako typické, uzuálne, preferované slovné kombinácie, čo tiež neposkytuje pevný lingvistický fundament na ich delimitáciu.

V prácach o jedno- a dvojjazyčnej kolokačnej lexikografii (porov. Ďurčo 2008, 2009, 2011, 2014, 2015a, 2015b, 2016; Ďurčo – Vajičková – Tomášková 2019) sme predstavili princípy zostavovania slovníka kolokácií, ktoré boli uplatnené v sérii publikácií ku kolokačnej didaktike (porov. Ďurčo – Vajičková et al. 2019a, 2019b; Vajičková – Ďurčo et al. 2018).

Súčasťou koncepcie kolokačnej didaktiky uplatnenej v uvedených publikáciách je zostavovanie optimalizovaných tematických glosárov kolokácií. Riešenie tejto úlohy súvisí s optimalizáciou výberu lexikálnych jednotiek a so zisťovaním ich kolokačných paradigiem, teda stanovením relevantnej lexiky pre danú tému a výberu relevantných kolokácií. Inovatívnosť prístupu spočíva v spôsobe získavania dát, v metodike ich výberu, opisu a spôsobe didaktizácie. Základnou požiadavkou je vytvorenie tzv. lexikálno-kolokačného optima. Pri tvorbe tematického lexikálno-kolokačného optima vstupujú do hry lingvistické a didaktické kritériá. Pre heuristiku výskumu je efektívnejšie vychádzať z lingvistického kritéria v tom zmysle, že sa primárne skúma relevantná lexika pre daný tematický okruh a následne sa robí didaktizácia. Empirický výskum sa opiera o korpusové analýzy. Postupnosť krokov je nasledovná: 1. vytvorenie tematického korpusu, 2. zostavenie frekvenčných zoznamov lexiky, 3. spracovanie kolokačných profilov vybranej lexiky. Táto zdanlivo jednoduchá metodika má však viacero úskalí. Týkajú sa výberu, usporiadania a opisu kolokácií, teda toho, ktoré lexikálne jednotky a kolokácie vybrať, ako ich registrovať a ako ich opísať.

POČET KOLOKÁCIÍ

Pri určení slovnej zásoby tematického okruhu vstupujú do hry dve komplementárne kritériá: frekvenčné a didaktické. Výber lexiky by mal predstavovať koreláciu medzi frekvenčným výskytom slovnej zásoby v príslušnej tematickej oblasti a požadovanými lexikálnymi minimami pre výučbu cudzích jazykov na úrovniach A – C. Zostavované hesláre relevantnej lexiky k danej téme reflektujú síce referenčnú slovnú zásobu na základe pedagogickej dokumentácie, idú však oveľa ďalej a sú zásadne inovované na základe korpusu textov vytvoreného k danej téme. Cieľovou skupinou sú študenti nemeckého jazyka, výber teda nemusí byť z didaktického hľadiska limitovaný z pohľadu úrovne znalosti jazyka, ale obmedzený byť musí, pretože glosár v lekcii nemôže podávať vyčerpávajúci lexikografický opis lexikálnej jednotky a jej úplný kolokačný profil. Len na ilustráciu uvedieme, že kolokačný slovník nemeckého jazyka s 2000 lexikálnymi jednotkami obsahuje v priemere 25 – 30 kolokácií pri jednom hesle, čo je ca 50 000 – 60 000 kolokácií (porov. Häcki Buhofner et al. 2014). Kolokačná lexikografia a kolokačná didaktika stoja teda pred výzvou, ako efektívne zvládnuť túto masu dát a ako čo najracionálnejšie integrovať tento jav do vyučovania cudzích jazykov.

Z lingvistického hľadiska závisí počet vybraných kolokácií od toho, či majú byť registrované len lexikalizované slovné spojenia alebo aj tzv. typické, uzuálne a frazeologizované slovné spojenia (k terminologickému vymedzeniu

porov. Čermák 2006). Sme toho názoru, že z didaktického hľadiska je potrebné uvádzať nielen viacсловné jednotky lexikónu, ale treba registrovať aj typickú, uzuálnu spájateľnosť bábovej lexémy, pretože kolokačné vlastnosti slov nie je možné odvodiť priamočiaro na základe ich denotatívnych významov. Tento postup odporúčajú aj autori kolokačného slovníka nemčiny, ktorí navrhujú rozlišovať podobne ako F. Čermák dva typy kolokácií – typické (typische) a uzuálne (gebräuchliche)¹ (Häcki Buhofer et al. 2014).

Podľa spoluautora kolokačného slovníka nemčiny pre prax T. Rotha majú byť v kolokačnom slovníku registrované aj bežné a frekventované spojenia typu *ein Buch kaufen*, ak nemá slovník slúžiť len na pasívne porozumenie, resp. preklad z cudzieho jazyka, ale aj na aktívnu produkciu textu alebo preklad do cudzieho jazyka (Roth 2014, 24). Opačný pól predstavujú slovné spojenia, ktoré majú z konfrontačného hľadiska synkretickú povahu a kombinatorika lexikálnych jednotiek v druhom jazyku je nezlučiteľná. Dôvod na takýto prístup je jednoduchý. Treba registrovať tak zhody, ako aj rozdiely v kolokabilite, pretože ich prelnanie sa je z porovnávacieho hľadiska arbitrárne a nemožno sa spoliehať na analógie a paralely. Z uvedeného vyplýva, že tematický kolokačný glosár by mal podľa prvého kritéria obsahovať najfrekventovanejšie kolokácie získané korpusovou analýzou. Druhé kritérium, ktoré sa opiera o medzijazykový kolokačný synkretizmus, určuje výber kolokácií, ktoré nemusia byť v hornom frekvenčnom pásme výskytu, ale ich spojenie nie je možné v reči produkovať, ale len reprodukovať, v nemčine napr. *Platz nehmen, sich etw. zur Aufgabe machen, sich die Mühe machen, den Tisch decken, im Beruf stehen, in Brand stehen* atď. Tieto by mali byť cielene uvádzané v textoch určených na identifikáciu a rozpoznávanie kolokácií (v učebniciach ku kolokačnej didaktike časti „Präsentieren“ a „Einüben“). Z uvedeného vyplýva, že do výberu kolokácií treba zahrnúť tak analogické spojenia ako *die Ferien irgendwo verbringen*, aby nevznikla informačná medzera, ako aj synkretické spojenia typu *Ferien machen*, ktoré nemajú analogickú kolokačnú paralelu v druhom jazyku.

¹ „Danach sind *typisch* Kollokationen, deren Bindung stärker ist, aber auch stärker arbiträr und so rein sprachlich motiviert. Oft ist für eine Aussage nur diese eine Kombination korrekt und unmarkiert, auch wenn andere Kombinationen semantisch möglich wären. [...] *Gebräuchlich* sind hingegen Kollokationen, die eher im Randbereich zu freien Wortverbindungen angesiedelt sind. Sie sind häufig, gebräuchlich (im landläufigen Sinn) und bilden ebenfalls feste Kombinationen. Der Grund für gehäuftes Auftreten kann aber auch in der Bedeutung eines Wortes liegen, die besonders häufig mit bestimmten anderen Bedeutungen vorkommt. Gebräuchliche Wortverbindungen sind so nicht nur rezeptiv, sondern im Unterschied zu den typischen Wortverbindungen auch produktiv kompositionell.“ (Roth 2014, 121)

VÝBER KOLOKÁCIÍ

Každé slovo má svoj typický kolokačný profil, ktorý je jedinečný tak kvantitatívne, ako aj kvalitatívne. Na zostavenie kontrastívneho opisu platia špeciálne požiadavky. Poukazuje na to aj česká germanistka I. Kratochvílová Zündorf, ktorá za prvé kritérium výberu kolokácií považuje tzv. L2-relevantnosť, ide o prípady disparít v komponentovom zložení kolokácií z kontrastívneho hľadiska (napr. *blasse Erinnerung* – *mlhavá/matná vzpomínka*). Ďalej je to kritérium tzv. sériovosti (napr. *dick* + *Überraschung, Problem, Chance, Fisch, Soße, Luft* atď.), pri ktorom distribúcia kolokátov *dick* vs. *tlstý* nie je v porovnaných jazykoch totožná. Ďalším kritériom výberu sú formálne a štruktúrne rozdiely (napr. kolokát je v jednom jazyku prídavné, v druhom adjektívum: *spitzer Bleistift* – *zastrouhaná tužka, überzeugendes Argument* – *přesvědčivý argument*). I. Kratochvílová upozorňuje aj na potrebu registrácie kompozít v prípadoch, keď česká kolokácia má v nemčine ako náprotivok buď motivačne zhodné kompozitum (*letecká základna* – *Luftbase*), alebo je kompozitum motivované rozdielne (*letadlová loď* – *Flugzeugträger*) (Kratochvílová Zündorf 2016, 71n).

Kolokačný profil slova úzko súvisí s polysémiou. Pre samotný glosár však platí tematické kritérium. To znamená, že sú vybrané len kolokácie k významu slova súvisiaceho s témou. Napr. pri téme „Fitness“ budú pri hesle *Übung* typické atribúty *anstrengende/athletische/beliebte/bewährte/gängige/gewohnte/gymnastische/häufige/jahrelange/ komplexe/ sportliche/tägliche/turnerische Ü.*, pri slovesách ide o typické kolokácie *Ü. ausführen/auslassen/beginnen/beherrschen/durchführen/erlernen/vorführen/wechseln/zeigen/Ü. kommt zum Einsatz, Ü. in den Trainingsplan aufnehmen/ einbauen*. Ak spracúvame tému o kulinárstve, tak napr. pri slove *Wasser* nebudú uvádzané najfrekvencovanejšie atribúty, ktoré nám ponúka korpusová analýza, ako *fließendes/sauberes/versäuchtes/seichtes/flaches/trübes/stilles W.* a pod., ale *gesalzenes/ kochendes/siedendes/wallendes/verdunstendes/verdampfendes W.*, atď. Pri slovesných kolokáciách to nebudú najfrekvencovanejšie korpusovo doložené kolokácie *W. trinken/reichen/pumpen/trüben/verbrauchen/schlucken*, ale tematicky viazané kolokácie *W. aufkochen/aufgießen/abgießen/salzen/aus dem W. etw. nehmen, im W. etw. (niečo vo vode) einweichen, ins W. etw. legen, mit dem W. etw. vermengen/blanchieren* atď. (porov. Jarolínová 2019, 78).

Na ilustráciu môžeme uviesť ako príklad heslo *Karte* v téme „Spoločenské hry“. Lexéma *Karte* má v tomto kontexte dva významy: 1. *Spielkarte* (hracia karta) a 2. *Kartenspiel* (kartová hra). Na ďalšie významy slova ako *Postkarte, Ansichtskarte, Eintrittskarte, Fahrkarte, Visitenkarte, Speisekarte, Landkarte* sa neprihliada:

Karte e, -, -n: a) *Spielkarte*, b) *Kartenspiel*

A:

- abgespielte/aufeinander folgende/eigene/ einzelne K-n
- gute/schlechte/verdeckte K.
- die höchste/letzte/ niedrigste/oberste K.
- falsche/gefälschte/gezinkte K-n
- die französische/deutsche K.

S:

- K-n einer/derselben/gleicher/verschiedener Farbe, K-n gleiches/verschiedenes Wertes, ein Spiel/Satz K-n

V:

- die K. sticht
- eine K. besteht aus 32 oder 52 Blättern
- die Anzahl der K-n überprüfen
- die K. anlegen/aufdecken/bekennen/bekommen/ersetzen/(auf den Ablagestapel) legen/loswerden/tauschen/wenden/zuwerfen/eine K. ziehen
- die oberste/ unterste K. des Stapels ziehen
- die K-n abheben/austeilen/vor sich auflegen/aufnehmen/auslegen/ausspielen/mischen/geben/auf der Hand haben/halten/(an die Spieler) verteilen
- K-n dreschen/kloppen/nach oben ablegen
- alles auf eine K. setzen, auf die falsche/richtige K. setzen, die letzte K. ausspielen
- jmdm in die K-n sehen/gucken/schauen, jmdm in die K-n spielen
- gute/schlechte K-n (auf der Hand) haben, alle K-n in der Hand haben
- mit verdeckten/offenen K-n spielen
- die K-n auf den Tisch legen
- sich die K-n legen/schlagen lassen

Ako vidíme, heslo obsahuje aj frazeologické jednotky, resp. slovné spojenia, ktoré majú status kolokácií aj frazém. Výber ustálených slovných spojení v glosári je teda daný témou a nie je limitovaný. Má obsahovať tzv. relevantnú lexiku a relevantné slovné spojenia, pričom relevantnosť sa hodnotí vzhľadom na **typickosť** a **tematickú ustálenosť/lexikalizovanosť** s ohľadom na tému na základe korpusu a so zreteľom na **kontrastívny** aspekt. Prvé kritérium sa môže opierať o štatistickú analýzu, druhé kritérium vyselektuje tematicky irelevantné slovné spojenia a tretie kritérium zabezpečí, aby sa do kolokačného profilu dostali aj slovné spojenia s nízkym frekvenčným prahom, ktoré sú však dôležité z hľadiska ich medzijazykového synkretizmu. To znamená, že vybrané slovné

spojenia by mali poskytovať dostatočný materiál na objektívne zhodnotenie toho, čo má byť potom zahrnuté do didaktizácie.² M. Šajánková navrhuje štyri kritéria, ktoré by sa mali uplatňovať pri výbere kolokácií na didaktizáciu: komunikatívna relevantnosť, frekvencia výskytu, kontrastívny aspekt a jazykové úrovne (Šajánková 2016, 229). Kľúčovú úlohu v rámci kolokačnej didaktiky hrá aj správny výber autentických textov na nácvik, na čo poukázal osobitne P. Gergel (Gergel 2016). Osobitnú problematiku z tohto pohľadu predstavujú kolokácie v odbornom a vedeckom jazyku (porov. Tomášková 2016). Do cvičení by potom mali byť vybrané tie slovné spojenia, kde sa vyskytujú lexikálne, gramatické a sémantické rozdiely medzi porovnávanými jazykmi. Príklady uvedieme nižšie.

OPIS KOLOKÁCIÍ

Registrácia kolokácií v slovníku má svoje špecifiká. V kolokačnej lexikografii možno uplatniť niekoľko spôsobov, ktoré sú orientované na tzv. aktívne a pasívne používanie. Prvým je formálny, resp. abecedný princíp, kde sú kolokáty usporiadané pri báзовom slove podľa abecedy. Tento princíp je vhodný pre všeobecný kolokačný slovník, ak má slúžiť ako informačný zdroj pri produkcii a štylizovaní textov. Druhý princíp je sémantický, pri ktorom sú kolokácie uvádzané pri každom význame slova zvlášť. Je to tradičný lexikografický princíp, ktorý reflektuje polysémiu slova a dokumentuje významy lexémy. Tretí princíp je klasifikačný. Je to hybridný princíp, ktorý sa v lexikografii kombinuje so sémantickým princípom. Je daný tým, že existujú rôzne typy ustálených slovných spojení – lexikalizované, terminologické, propriálne a frazeologické –, takže sa všetky nedajú triediť podľa významov komponentov, keďže komponenty ich vo frazeologickom spojení strácajú. Tento spôsob je vhodný pre výkladové, ale aj pre prekladové slovníky. Štvrtý princíp je morfológický, slovnodruhový. Je vhodný práve pre kolokačné slovníky. Pri tomto spôsobe sa kolokátory pri báзовom slove registrujú podľa ich slovnodruhovej príslušnosti. Dobre funguje pri neflektívnych jazykoch, napr. v angličtine. Tento princíp je vhodný pri učebných slovníkoch, ak potrebujeme poznať základný kolokačný profil slova, nepostačuje však na zachytenie tvarotvorných špecifik kolokácií. Piaty princíp môžeme označiť ako morfemátický. Reflektuje skutočnosť, že kolokácie vznikajú na úrovni slovných tvarov a rešpektuje tvarotvorný základ tzv. kolokačnej lemy, jej väzobné a valenčné vlastnosti. Efektívnym

² Didaktický model v spomínaných publikáciách sa opiera o koncepciu tzv. frazeologického trojkroku, ktorý navrhol P. Kühn (1992, 1994).

riešením pre didakticky zameraný kolokačný slovník je kombinácia štvrtého a piateho princípu. Je vhodný ako pasívny typ slovníka na oboznamovanie sa s kolokačným profilom slova, ale aj ako aktívny typ slovníka pri produkcii jazykového prejavu.

V rámci slovnodruhového konštrukčného typu sú kolokáty registrované podľa tvaroslovného princípu, napr. pri hesle *Extremismus* v rámci témy „Multikulturelle Gesellschaft“ sa uvádzajú v rámci slovnodruhového typu substantívum + substantívum kolokácie so substantívami usporiadané podľa pádov a väzby:

- s akuzatívom: *Bedrohung durch E., Nährboden für E., Kampf gegen E.,*
- s datívom: *Bekämpfung von E., Hang zum E.;*

pri hesle *Vertreibung* sú to tvarotvorné konštrukcie:

- s akuzatívom: *Bedauern über V., Entschuldigung für die V., Erinnerung an die V., Zentrum gegen V.*
- s datívom: *Opfer von V.* atď.

V prípade, že je kolokačnou bázou sloveso, rešpektuje sa opäť tvarotvorný princíp. Samostatne sú spracované kolokácie typu:

- substantívum v nominatíve + verbum: *die Angst sitzt irgendwo, ein Anzug sitzt, der Schreck sitzt tief,*
- substantívum v datíve + sloveso: *auf einem Pferd sitzen, zu Pferd sitzen, vor einem Computer sitzen, bei Kaffee und Kuchen sitzen, beim Wein sitzen,*
- substantívum v akuzatíve + sloveso: *auf gepackten Koffern sitzen* atď.

Ani tento princíp však nemôže zachytiť všetky tvarotvorné špecifiká kolokácií, a práve toto sú kandidáti na didaktizáciu. Patria k nim napríklad variantné tvary kolokácií ako *Kaffee trinken* a *einen Kaffee trinken (gehen)*, keď v prvom prípade ide o proces pitia, v druhom o akt pitia. Slovník nemôže zachytiť ani špecifiká konštrukčných modelov kolokácií. Jednotkami na didaktizáciu sú prípady príbuzných konštrukcií kolokácií, pri ktorých nie je zrejmé, do akej miery fungujú medzi nimi paralely a analógie a či pri tom nedochádza aj k sémantickým posunom. Ako príklad môžeme uviesť kolokácie konštrukčných typov substantívum v akuzatíve + sloveso a substantívum v predložkovom datíve + sloveso *etwas suchen* a *nach etwas suchen*, ktoré buď nepripúšťajú iný tvar, alebo niekedy pripúšťajú obidva tvary, ale môžu mať významové odtienky:

- *Pilze suchen/0*
- *Streit suchen/0*
- *den Tod suchen/0*
- *jmds. Gesellschaft suchen/0*

- *jmds. Nähe suchen/0*
- *den Sinn suchen/nach dem Sinn von etw. suchen*
- *den Täter suchen/nach einem Täter suchen*
- *eine Verbindung suchen/nach einer Verbindung suchen*
- *einen (neuen/...) Anfang suchen/nach einem (neuen/...) Anfang suchen*
- *eine Antwort suchen/nach einer Antwort suchen/nach Antworten suchen*
- *eine Arbeit suchen/nach einer Arbeit suchen*

Ďalšou zásadou opisu kolokácií, ktorá rešpektuje jazykové hľadisko, je registrácia v kongruentnom tvare, teda nie napr. *Berge – hoch, umliegend*, ale *schneebedeckte, wuchtige, steile, verschneite B-e*.

Z didaktického hľadiska je vhodné kolokácie usporiadať v rámci jednej slovnodruhovej konštrukcie aj tematicky, napr.:

Berge

Adjektiv:

- *hohe, wuchtige, steile Berge*
- *schneebedeckte, verschneite Berge*

SÉMANTIZÁCIA

Kolokácie si v zásade nevyžadujú sémantizáciu ako frazémy. Sú sémanticky priezračné a väčšinou aj zrozumiteľné na základe významov jednotlivých komponentov, a to aj bez predchádzajúceho poznania ustáleného spojenia ako celku. Z hľadiska produkcie sú však kombinácie ich komponentov arbitrárne, a teda v cudzom jazyku nepredpovedateľné, sú rovnako reprodukované ako frazeologizmy. Kandidátmi na sémantizáciu sú tie kolokácie, ktoré majú v sebe zakódovanú istú reáliu, teda ich zvláštnosť nespočíva v sémantike, ale v ich suprasémantickej charakteristike. Ako príklad môžu poslúžiť kolokácie s komponentom *Kaffee*, na ktoré sa viažu mnohé mimojazykové reálie. Slovné spojenie *kalter Kaffee* je polysémantické, označuje 1. vychladnutú kávu alebo 2. neaktuálnu informáciu. Sémantické rozdiely môžu byť medzi podobnými kolokáciami, napr. *sich zum Kaffee treffen – sich auf einen Kaffee treffen, jmdn. zum Kaffee einladen – jmdn. zu einem Kaffee einladen* (porov. Kispál 2014, 234). Ďalšie rozdiely však už viac súvisia s diatopickými alebo encyklopedickými informáciami. *Kalter Kaffee* označuje aj kolový miešaný nápoj *Spezi* alebo hotové chladené kávové nápoje typu *Nescafé Xpress* v dózach. Iný príklad poukazuje na regionálne osobitosti. *Wiener Melange*, skrátene *Melange*, je rakúska kávová špecialita, ktorú tvorí espresso a vyšľahané mlieko, pričom *Café mélangé* alebo *Kafi Melange* je vo Švajčiarsku káva so šľahačkou. Na

druhej strane *Wiener Melange* označuje v Holandsku kávový nápoj pripravený so žltkom a cukrom. Do palety kandidátov na sémantizáciu patria aj prípady krajových zvláštností ako *Kaffee und Kräppel*, *Kaffee und Croissant*, *Kaffee und Kipferl*, ale aj neologizmy typu *fair gehandelter Kaffee*, *Kaffee aus fairem Handel* a pod. Kolokačný slovník nemôže registrovať všetky takéto zvláštnosti, preto ich treba začleniť do úloh a cvičení v rámci didaktizácie.

EKVIVALENCIA

Dvojjazyčný kolokačný slovník má viacero úskalí. V prvom rade stojíme v prípade kolokačnej didaktiky pred otázkou, či vôbec treba uvádzať ekvivalenty, ak sú kolokácie významovo priezračné a možno im porozumieť priamo z významov ich komponentov. Kolokačný slovník, ktorý by obsahoval v hesle preklad každej jednotlivkej kolokácie, by bol ťažkopádny pri vyhľadávaní kolokácií a obsahoval by veľa redundantných informácií. Ekvivalenčné vzťahy kolokácií však vôbec nie sú jednoduché a priamočiare a treba im venovať pozornosť pri didaktizácii. V prípade kolokácií môžeme rozlišovať tri typy ekvivalencie: mono-, poly- a semiekvivalenciu. V prípade monoekvivalencie monosémantickej kolokácii zodpovedá v druhom jazyku jeden ekvivalent, napr. *persönlicher Schutz* – *osobná ochrana*, *polizeilicher Schutz* – *policajná ochrana*, *abenteuerliche Reise* – *dobrodružná cesta*, *regnerischer Sommer* – *daždivé leto*.

Monoekvivalentná môže byť celá kolokačná paradigma, napr.: *dringende/institutionelle/radikale/tief greifende* /... *Reform* – *naliehavá/inštitucionálna/radikálna/hlboká*/... *reforma*; *abstraktes/grafisches/nationales/politisches* /... *Symbol* – *abstraktný/grafický/národný/politický* /... *symbol*. Za prípad monoekvivalencie považujeme aj situáciu, keď polysémantická kolokácia má rovnako polysémantický ekvivalent, napr.: *gefährliches Spiel* – 1. (odvážne konanie) *nebezpečná hra*, 2. (nebezpečné konanie) *nebezpečná hra*.

Polyekvivalencia znamená, že viacvýznamová bázová lexéma má rôzne ekvivalenty, napr. polysémantická lexéma *Satz* má v slovenčine viac ako desať ekvivalentov: 1. *veta*, 2. *sada*, *súbor*, 3. *sadzba*, *tarifa*, 4. *usadenina*, 5. *kal*, 6. *set*, 7. *násada*, 8. *skok*, 9. *záznam*, 10. *téza* atď., na ktoré sa viažu rôzne kolokácie:

einfacher Satz – *holá veta*
harmonischer Satz – *harmonická veta*
ermäßigter Satz – *znižovaná sadzba/tarifa*
spaltenloser Satz – *bezstĺpcová sadzba*
gewonnener Satz – *vyhratý set*

schlammiger Satz – bahenný kal
Satz Autoreifen – sada pneumatik
Satz Dokumente – sada dokladov
der Satz von Kaffee – usadenina kávy
Satz falscher Länge – záznam nesprávnej dĺžky
Satz fester Länge – 1. veta s pevnou dĺžkou, 2. záznam s pevnou dĺžkou
einen Satz aufstellen/begründen/widerlegen – sformulovať/zdôvodniť/vyvrátiť tézu
einen großen Satz machen – urobiť veľký skok etc. (porov. Ďurčo – Banášová – Hanzlíčková 2010, 67–69).

V prípade semiekvivalencie ide o pomerne vágne prelínanie sa viacerých potenciálnych ekvivalentov bez jednoznačného významového priradenia kolokátov, napr. kolokácie s komponentom *kräftig* môžu mať potenciálne viaceré ekvivalenty: *ein kräftiger Geruch* – silná/výrazná/intenzívna vôňa, alebo *ein kräftiges Hoch* – silná/výrazná tlaková výš, alebo *kräftige Fleischbrühe* – silný mäsový vývar.

Tieto komplikované ekvivalenčné vzťahy sťažujú vytvorenie dvojjazyčného kolokačného slovníka. V našej koncepcii sa kolokácie v slovníku uvádzajú bez ekvivalentov, pretože sémantizácia kolokácií prekladovým spôsobom a sémantizácia kolokácií prostredníctvom významových parafráz sú súčasťou didaktizácie, teda cvičení a úloh.

Osobitným fenoménom z hľadiska ekvivalencie je vzťah medzi kolokáciami a kompozitami medzi porovnávanými jazykmi. V prípade nemeckých kompozít je v slovenčine ekvivalentnou konštrukciou spravidla kolokácia. Preto treba registrovať aj prípady kompozít, kde je bázové slovo determinujúcim aj determinovaným komponentom, napr. *Kulturkampf/Kulturkreis/Leitkultur* atď. Kandidáti na didaktizáciu sú v tomto prípade tie nemecké kompozitá, ktoré sú v slovenčine kolokácie a ktoré v nemčine existujú **len ako kompozitá** a nie ako kolokácie, napr. *parkovací lístok* – *Parkschein*, *jazdný pruh* – *Fahrbahn*, *miesto nehody* – *Unfallstelle*. Predmetom didaktizácie majú byť aj prípady existencie konkurenčných tvarov, napr. *Ortszeit* a *örtliche Zeit*, a celá oblasť posesívnych kompozít, kde nie sú vzťahy medzi kolokáciami a kompozitami priamočiara analogické, resp. kde sa prelína kolokačný a idiomatický význam, napr. *hinkendes Bein* – *Hinkebein*, *dickes Bein* – *Dickbein*, *dicker Bauch* – *Dickbauch* atď.

ZÁVER

Koncepcia kolokačnej lexikografie a kolokačnej didaktiky uplatnená v sérii publikácií pre študentov nemeckého jazyka môže byť podľa nášho názoru pou-

žitá aj pre iné jazyky. Uvedená koncepcia rieši viaceré problémy. V prvom rade systematicky integruje obchádzanú problematiku ustálených slovných spojení do výučby cudzích jazykov, poskytuje metodiky a návody na prípravu tematicky zameraných lekcii tak pre študentov, ako aj pre učiteľov. Prezентuje metódu zostavovania špecializovaných korpusov, zásady kolokačnej lexikografie, tvorbu tematických lexikálno-kolokačných optím na základe empiricky podložených dát získaných prostredníctvom korpusovlingvistických metód. Ponúka overené a otestované zásady kolokačnej didaktiky s návodmi na tvorbu cvičení v rámci tzv. frazeologického didaktického trojkroku: 1. jav identifikovať (Erkennen), 2. jav precvičiť (Einüben), 3. jav použiť (Anwenden).

Literatúra

- BANÁŠOVÁ, Monika. 2016. „Výskum kolokácií a súčasný stav implementácie kolokácií vo vzdelávacích štandardoch nemeckého jazyka.“ *International Journal on Language, Literature and Culture in Education* 3, Special Issue, 297–309. <http://www.jolace.com/en/journals/llce/>
- ČERMÁK, František. 2006. „Kolokace v lingvistice.“ In *Studie z korpusové lingvistiky 2, Kolokace*, edited by František Čermák – Michal Šulc, 9–16. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny.
- ĎURČO, Peter. 2008. „Zum Konzept eines zweisprachigen Kollokationswörterbuchs. Prinzipien der Erstellung am Beispiel Deutsch – Slowakisch.“ In *Collocations in European lexicography and dictionary research. Lexicographica* 24, edited by Franz Joseph Hausmann, 69–89. Tübingen: Niemeyer Verlag.
- ĎURČO, Peter. 2009. „Modellbeschreibung für Kollokationen mit Basiswort Verb.“ In *Deutsche Sprache in der Slowakei. Festschrift für Prof. Dr. Ilpo Tapani Piirainen zum 65. Geburtstag. Internationale Fachtagung Piešťany, den 13.-15. Juni 2007*, edited by Peter Ďurčo – Ružena Kozmová – Daniela Drinková, 67–78. Trnava – Bratislava: Philosophische Fakultät, Universität der Hl. Cyrill und Method Trnava, Verband der Deutschlehrer und Germanisten der Slowakei.
- ĎURČO, Peter. 2011. „The Slovak Dictionary of Collocations.“ In *Natural Language Processing*, edited by Daniela Majchráková – Radovan Garabík, 51–55. Brno: Tribun.
- ĎURČO, Peter. 2014. „Feste Wortverbindungen mit Adjektiven: Korpuslinguistischer Ansatz als Grundlage für bilinguale Lexikographie.“ In *Valenz und Kookkurrenz. Grammatische und lexikologische Ansätze*, edited by Peter Ďurčo, 177–192. Berlin – Wien: LIT Verlag.
- ĎURČO, Peter. 2015a. „Gebrauch der Kollokationen und Probleme der zweisprachigen Kollokationslexikographie für Lerner.“ In *Sprachgebrauch und Sprachbe-*

- wusstsein. *Implikationen für die Sprachtheorie*, edited by Regula Schmidlin and Heike Behrens and Hans Bickel, 221–237. Berlin – Boston: Walter de Gruyter.
- ĎURČO, Peter. 2015b. „K princípom kolokačnej lexikografie (Extrakcia a spracovanie kolokácií s adjektívami).“ In *Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty. Jazykovedné štúdie XXXII*, edited by Katarína Balleková – Ľubor Králik, 426–437. Bratislava: Veda.
- ĎURČO, Peter. 2016. „Zum Konzept der Kollokationsdidaktik und des Kollokationslernens bei Germanistikstudenten.“ In *Kollokationsforschung und Kollokationsdidaktik*, edited by Peter Ďurčo, 147–172. Wien: LIT-Verlag.
- ĎURČO, Peter – Monika Banášová – Astrid Hanzlíčková. 2010. *Feste Wortverbindungen im Kontrast*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda.
- ĎURČO, Peter – Radovan Garabík – Daniela Majchráková – Matej Ďurčo. 2009. „Contrastive Dictionary of German and Slovak Collocations.“ *Cognitive Studies/Études Cognitives*, 9: 101–115. Warsaw: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences,
- ĎURČO, Peter – Mária Vajičková et al. 2019a. *Kollokationen I. Ein Übungsbuch*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.
- ĎURČO, Peter – Mária Vajičková et al. 2019b. *Kollokationen III. Ein Übungsbuch*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.
- ĎURČO, Peter – Mária Vajičková – Simona Tomášková. 2019. *Kollokationen im Sprachsystem und Sprachgebrauch. Ein Lehrbuch*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.
- GERGEL, Peter. 2016. „Zum Einsatz von authentischen Texten bei der Aneignung von Kollokationen.“ In *Kollokationsforschung und Kollokationsdidaktik*, edited by Peter Ďurčo, 173–182. Wien: LIT-Verlag.
- HÄCKI BUHOFER, Annelies. 2011. „Lexikographie der Kollokationen zwischen Anforderungen der Theorie und der Praxis.“ In *Sprachliches Wissen zwischen Lexikon und Grammatik*, edited by Stefan Engelberg, Anke Holler – Kristel Proost Berlin, 505–531. Boston: De Gruyter.
- HÄCKI BUHOFER, Annelies et al. 2014. *Feste Wortverbindungen des Deutschen. Kollokationenwörterbuch für den Alltag*. Tübingen: Francke.
- HROMADOVÁ, Katarína – Monika Šajánková – Peter Ďurčo. 2015. „Evaluation des Testverfahrens zum Projekt Kontrastive Analyse der festen Wortverbindungen im Deutschen und Slowakischen.“ *Slowakische Zeitschrift für Germanistik*, 7, no. 1: 90–105.
- JAROLÍNOVÁ, Bianka. 2019. „Slovná zásoba a nácvik slovnej zásoby k téma gastronómia.“ Master Theses. Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta.
- KACJAN, Brigita. 2016. „Kollokationen in slowenischen Lehrplänen: eine Suche nach der Stecknadel im Heuhaufen?“ In *Kollokationsforschung und Kollokationsdidaktik*, edited by Peter Ďurčo, 195–214. Wien: LIT-Verlag.

- KISPÁL, Tamás. 2014. „Kaffee oder Tee? Textkorpusbasierte Kollokationsforschung und ihre Realisierung in der Lernerlexikographie.“ In *Zugänge zum Text*, edited by Péter Bassola – Ewa Drewnowska-Vargáné – Tamás Kispál – János Németh – György Scheibl, 217–246. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- KOLEČANI LENČOVÁ, Ivica. 2016. „Kollokationen: Theorie versus Praxis? oder Kollokationen im Fremdsprachenunterricht.“ In *Kollokationsforschung und Kollokationsdidaktik*, edited by Peter Ďurčo, 215–226. Wien: LIT-Verlag.
- KRATOCHVÍLOVÁ ZÜNDORF, Iva. 2016. „Kollokationen aus deutsch-tschechischer Perspektive: Kriterien und Optionen für die Erfassung der konfigurierten Mehrwortlexik.“ In *Kollokationsforschung und Kollokationsdidaktik*, edited by Peter Ďurčo, 65–80. Wien: LIT-Verlag.
- KÜHN, Peter. 1994. „Pragmatische Phraseologie: Konsequenzen für Phraseographie und Phraseodidaktik.“ In *Europhras 92. Tendenzen der Phraseologieforschung*, edited by Barbara Sandig, 411–428. Bochum: Brockmeyer.
- KÜHN, Peter. 1992. „Phraseodidaktik. Entwicklungen, Probleme und Überlegungen für den Muttersprachenunterricht und den Unterricht DaF.“ *Fremdsprachen lehren und lernen*, 21, 169–189.
- REDER, Anna. 2006. *Kollokationen in der Wortschatzarbeit*. Wien: Praesens.
- ROTH, Tobias. 2014. *Wortverbindungen und Verbindungen von Wörtern*. Tübingen: Francke.
- ŠAJÁNKOVÁ, Monika. 2016. „Entwicklung der produktiven Kollokationskompetenz bei Germanistikstudenten in der Slowakei.“ In *Kollokationsforschung und Kollokationsdidaktik*, edited by Peter Ďurčo, 227–236. Wien: LIT-Verlag.
- TOMÁŠKOVÁ, Simona. 2016. „Kollokationen in der Wissenschaftssprache am Beispiel von Astrophysik.“ In *Kollokationsforschung und Kollokationsdidaktik*, edited by Peter Ďurčo, 121–136. Wien: LIT-Verlag.
- VAJIČKOVÁ, Mária – Peter Ďurčo et al. 2018. *Kollokationen II. Ein Übungsbuch*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.

prof. Peter Ďurčo, CSc.
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Nám. J. Herdu 2
97101 Trnava
durco@vronk.net